

tatják a fogalmazást. Rászoktatják a tanulókat a művek önálló értékelésére.

A modern szemlélet a tanulók aktív bekapcsolását teszi szükségesé az oktatás és nevelés folyamatába. Nem fejből kell betanulni a leckét, olyan módszerekkel lehet tanítani és tanulni, amelyek maximális teret nyitnak a tanulói aktivitás érvényesülése előtt. Segítenek abban, hogy a tanár fő feladata a közös munka megszervezése legyen. Arra kell ügyelnie, hogy a tanuló megfigyelése alapján önálló ismeretszerzésre törekedjen.

Fontos követelmény az is, hogy tanulóinknak irodalmi élményeket szerezzünk az órán, ne legyen az anyag unalmas. Azt hiszem, ezek a tankönyvek nagy mértékben segítenek a munkaszervezésben, hogy az minél színesebb, érdekfeszítőbb legyen.

Olyan szerkezetűek, hogy a világnézeti és erkölcsi nevelés az irodalomtanításnak minden részletét, mozzanatát átható, irányító tényezője legyen. Nevelési tartalma a történelmi materialista világnézet, a jugoszláv szocialista hazafiság szoros kapcsolatban a nemzetközi szocialista erkölccsel. Hogy csak a legmarkánsabb lehetőségekre utaljak ezen a téren, ami a könyvek használható kincsrétegeit illeti ebből a szempontból: Felölelik a testvériség fejlesztését, jelen van a népek egymásra utaltságának tudata, a szabadságvágy elmélyítése, a szegénység nyomora a múltban, a kiszakmányolás meggyűlöltetése, a

proletársors keménysége, hogy juttunk a mába a jellemnyomorító, megalázó korból, a háború borzalmait, az új világ ígérete, az igazság szépsége, a barátság melege, a munka öröme, a merész vállalkozások (tudományok, úrrepülés) bátorsága, kitarása és ígéretei stb.

Minden fejezet élén egy képzőművészeti alkotás idézi a hangulatot, mutat rá a tematikai lényegre és fejleszti a tanulók vizuális kultúráját. Ezek a képek az irodalmi szövegekkel való tematikai párhuzamokkal, hangulati, emocionális töltésükkel intenzívebb elmélyülésre készítetnek. Elég nagy fogyatékoságuk ezzel kapcsolatban a tankönyveknek, hogy nem közölnek színes képeket. A színes tankönyvek elterjedtsége az egész világon és az a meleg fogadtatás, amelyben a tanulók részesítik őket, most már nálunk is követelő igény, amit a tankönyvszerkesztőknek (vagy más tényezőknél) akarva, nem akarva figyelembe kell venniük.

A népdalok dallamukkal együtt keletkeznek és terjednek, szövegük önmagukban nem teljes értékűek. A tankönyvek ezt a tényt is figyelembe veszik, ezért kottákat is közölnek.

A tördelés és a betűformák megfelelnek a mai követelményeknek, a papír minősége közepes. A fedőlapok ízlésesek.

Összegezve az elmondottakat: ezek a tankönyvek tartalmuknál fogva funkcionálisak, megfelelnek az újabb követelményeknek, megérdemelnék a színes illusztrációkat.

ERDÉLYI LÁSZLÓ

LÉNYEGLÁTÁS ÉS TÖMÖRSÉG

ORTUTAY GYULA: *Fényes, tiszta árnyak.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Ortutay Gyula majdnem minden évben megörvendeztet bennünket egy új könyvvel, ezek között van-

nak népköltészeti kiadványok, tanulmánykötetek magyar és idegen nyelven egyaránt. Nem is tudjuk

sokszor, hogy a sokoldalúságot vagy a hallatlan és egyenletes termékenységet csodáljuk-e inkább. Szerzőnknek akár élelve, mottója is lehetne ez a mondata: »Különbösen is mindig szerettem optimistán nekikezdeni a munkának, nem nagyon aggasztottak a nehézségek« — írja Bartók Bélára emlékezve. (145.) Ez az önbizalommal telített bátor hit serkenti oly korán már írásra és tettekire — e kettő nem válik el életében —, és mivel vitorláját mindig csak fényes szellőkre bontotta, »kezdő« és mai írásai között alig van érték- és stíluskülönbség, tartalmi-eszmei pedig éppen semmi: kevés tollforgató ember mondhatja el, hogy írásai évtizedek múltán is ilyen frissek és elevenek maradtak. (Pedig nem is akármilyen évtizedekről van szó!)

Mindenben hasonló a helyzet ezzel a vegyes válogatással is, melyet minden látszólagos sokfélesége ellenére is összetart Ortutay Gyula sokarcú egyénisége. E köteteket az irodalmi és a néprajzi kritika elismeréssel fogadta, többnyire részleteken »csemegézve«, holott a *lényeglátás* és a tömör összefoglalás éppenséggel a fő erénye. Bonyolult jelenségek értelmezésére éppúgy megtalálja a legtömörebb megállapítást, mint egy-egy művész, tudós vagy közéleti férfi jellemrajzában. A néprajz hajnaláról, indulásáról pl. így ír: »A nyugat-európai műveltség sajátos gondolatrendszeréből nézte ezeket a számára teljesen idegen kultúrformákat...« (14.); és később ennek éppen az ellenkezője, a Claude Lévi-Strauss-féle abszolutizálás, amelyet Ortutay magától a jeles elméleti kutatótól idéz: »... a néprajztudomány nem csupán egy a sok társadalom- és emberi tudomány közül, hanem minden, az emberrel kapcsolatos kutatásnak tudományos megnyilvánulása, amelynek a többi tudomány csak tapasztalati oldalát képviseli.« (364.) Talán még frappansabbak e megállapítások, amikor népköltészeti, irodalmi jelenségekről és személyiségekről esik szó. Megtudjuk pl., hogy »A mese valójában nem „mese”« (21.), már ti. amikor eleven életet él egy adott közösségen belül; Babits Mihály jól jellemzi e Tamási Árontól való idézettel: »Világítótorony volt ő és nem elefánt-

csonttorony« (334.); Devecseri Gábor pedig — saját vallomása szerint — »... az elmúlással játszott fogócskát« (342.)

E könyv eligazít: tudománysszakok, művészetek, korszakok és személyiségek »iránytűje«. Oldott stílusban fogalmazva kapjuk az igazán bonyolult kérdések vagy az elentmondásos, összetett egyéniségek »kulcsát«. A népköltészeti kutatás örök dilemmáját Ortutay így jellemzi: »Merőben idegen eszközökkel akarja megrögzíteni, állandó, változatlan formában megörökíteni azt a mesetípust, mesét, amely sohasem ugyanaz, mindig új változatokban bővelkedő«. (29.) (Nem véletlen, hogy éppen ő jutott el a »szájhagyomány filológiája« kérdésének elméleti általánosításáig.) A sokat vitatott, kétségkívül sok eredményt is felmutató ún. földrajz-történeti finn iskolát tömören így jellemzi: »... szinte mechanikusan „tökéletes”. (18.) Helyére teszi az ősi—népi—régii—idegen—érdekes fogalmakat és megtalálja ellentétpárjaikat is; ilyen módszer segítségével interpretálja pl. a mesében jelentkező „új” motívumokat: „Ebben a mesében a *repülőgép* nem is kiugró új elem: éppen oly titokzatos, mágikus hatalom, mint a boszorkány szénvonója.”« (35.) Repülőgép és szénvonó, esetleges kicsinységükben, látszólagos összeférhetlenségükben is így kapnak helyet a népmesében, ebben a nagy gyűjtőmedencében és innen meríti ki ezeket, és helyezi el megfelelő módon a kutató éles tekintete, illetve biztos keze.

Kedvelt módszere a vitatkozó kifejtés (Radnóti-ról szólva pl. a 180. oldalon), a különféle nézetek és eszmék közvetlen ütköztetése (pl. az iskolai nevelés szerepéről szólván a történeti visszapillantásban) és általában a sarkítás, mely a lényeglátás és -látatás igényéből fakad. Ez a különböztetés az élet jelentős és jelentéktelen dolgai között adja szájába vagy a tollára — ez nála egyre megy — a pozitív töltésű, haladó és előremutató mozzanatokot. Arképei látszólag retusáltak, valójában csak a múlt esetlegességektől vannak megtisztítva, vagyis fényes, tiszta árnyak, mint ahogyan mai tudatunkban élnek, és amilyenek voltak ők a valóságban is. De-

rékhadukról, a Szegedi Fialokról, Erdei Ferenc fogalmazta meg ezt a végérvényesen bölcs igazságot: »A munkásosztály, a munkásmozgalom és a szocializmus ideáljaival sorakoztunk fel mint akkori egyetemisták, akár értelmiségi, akár paraszti származásúak voltunk.« (265.) Közéjük tartozott — és tartozik ma is — Ortutay Gyula is.

Ez a kis buktatókon könnyedén átlépő kedv és szándék tartja lendületben és jó szinten minden írását. Optimizmusa, élénksége, tudományos és művészi »eufóriája« azonban nem feledteti el vele a nehézségeket, ahogyan Voigt Vilmos tanítványa és kollégája oly találóan írta róla: az élet bajait és bajait egyaránt észreveszi. Hangulatos és hatásos képekben vázolja például a szabolcsi szegényparasztság, agrárproletárság helyzetét; több helyütt utal a népköltészet elmúlására is, tételesen megfogalmazza pl. a mese megváltozott szerepét: »A mesemondás, mesehallgatás: a meseörzés már elveszítette régi szociális és etnikai funkcióját népi kultúránkban« (30.); társadalmias látásmódja segíti tovább árnyalni ezt az általában helyes megállapítást: »... nagygazda nemigen szokott mesét mondani, inkább valami zsellérember, szegény ember hivatása az...« (31.) A változásokból több szakmai, politikai tanulságot is leiszúr, az egyik: »... a legsürgetőbb társadalomtudományi feladatok közé tartozik« a néprajzi gyűjtés és feldolgozás. (365.) Segítségül és érveléssel nagy kedvvel idézi Bartók Béla és Lévi-Strauss sürgetéseit: egyikük a harci repülőgépek árából, a másik pedig a csillagászati — látzólag teljesen haszontalan — költéségekből fedezné a néprajzi »mentő« gyűjtőket. A tudomány nem nézheti tétlenül, hogy »eleven társadalmak, kultúrák egy sora szűnik meg szemünk láttára.« (365.) Ortutay Gyula, a kultúrpolitikus arra is gondol, hogy a feledésbe merült hagyományok ne porosodjanak valahol a múzeumok raktáraiban, kéziratok, kép- és hangarchívumaiban, hanem irodalmi, zenei és tánc- »anyanyelvünket«, vagyis »magas« kultúránk szilárd alapját képezzék. Ortutay a népi kultúra értékeinek minden mély elismerése és szeretete mellett is bartóki elveket vall: a

népi kultúra éppúgy nemzeti, amennyire nemzetközi is, szükségtelen volna bűvös kört vonnunk önmagunk köré, ellenkezőleg: mindenkor, minden nép valamennyi kultúrája felé ki kell tárulkoznunk. Az esetleges, maradi, múltba néző és múltban gyökerező elemeket le kell hántanunk és (ismét csak) fényesen és tisztán áll majd előttünk a népek, a magyar nép művészete — fejt ki számtalan helyen, számos írásában.

A mindent átfogó változás több tényező: egy részről »A magyar nép, a parasztság és munkásság ropant tömegei várják és kéri a szellem embereitől az útmutatást, a szabad, tiszta magyar szót« (150.), másrészt pedig főként ifjúságunk, de művészetünk minden ága is (Ortutay maga is szállít építőköveket pl. a filmművészetnek, a színháztudásnak stb.) vágyik megismerni a népi kultúra gazdag kincsesátját. Ortutay Gyula mindkét irányba figyel és segíteni is tud: tevékeny részese a feudális iskolatípus átalakításának, a művészetek és a tudomány szervezeti és egyéb feltételei megteremtésének, ugyanakkor elméleti összegező, aki közvetít és sokunk tapasztalatait képes általánosítani; tájékozatlan korokban igyekszik a jó ösvényt meglelni, megtalálván hangosan hirdetni. Sokféle szakág, művészeti ág, baráti kör és egyén mondhatná magáénak, vitatkozhatna — vitatkozik is — vele, de valamely irányzatnak aligha sikerülne valaha is őt kisajátítani, egyetlen helyre elhelyezni. Én a néprajzi, népköltészeti kutatót látom benne elsősorban, mások egyénisége, illetve érdeklődése más vonásait, jellemzőit emelik ki, és mindegyikünknek igazunk is van. Aki költő, akár költői sorsokat is idézhetne tőle, például Nyírségről: »Ahogy homokos halmai hallgatag őrei régi kultúrák csonkjainak, halottas emlékeinek« (9.), de csak kevesen tudják, hogy hajdan volt ifjúkorában versírással is próbálkozott; ő maga is elárulja valahol, hogy irodalmi érdeklődését szándékkal korlátozta a tudomány szigorú parancsára. (Szerencsére, mégsem volt annyira szigorú ez a »parancs«.)

Azért írtam ilyen sokat magáról a szerzőről, mert érzésem szerint e könyve is legalább annyira önarca-

kép, mint »idegen« emberek, tájak és népek fényképe (vagy inkább festménye), és mégis valós; kétszeresen az: tudományos és művészi hitele van! Péter László barátom — nálam jóval buzgóbb és alaposabb ismertető és bíráló — tréfás-de-rús-pedáns szokása, hogy minden Ortutay-kötetet a válogatás szempontjai és sok más oldalról is mérlegre tesz és helyette még jobb megoldást talál. Én azonban úgy vagyok vele, hogy nem éppen ezek és így fejezik-e ki legjobban Ortutay Gyula objektivitásában is szubjektív (vagyis elkélezett), szubjektívitásában is objektív (vagyis valóságstiszteelő) egyéniségét?! Utólag mindnyájan okosabbak lehetünk, én

inkább azt irigylem, hogy »menet közben« minden ilyen jól sikerült. (De jó lett volna csak ennyit tévedni!)

Még egyet — talán csak néhányunknak, dél-alföldi, észak-bácskai szülötteknek fontos —: Szabadka és Szeged a két kiröppenő és egyben meghatározó város, sokunk szépséges szerelmei, »akikhez« Ortutay Gyula sem lett soha hűtlen, pedig az értől (vagy tótól) ő is eljutott néhányszor már a nagy óceánokig. Mozgékony, tettekre, valóságsszerető és valóságalkító viharsarki szülötteinknek egyik jellemző típusa ő, akinek jó tulajdonságaiban idevaló népünk magára ismerhet.

KATONA BÉLA

HŰSÉG ÉS HITVALLÁS

SÜTŐ ANDRÁS: *Istenek és falovacskák*.
Kriterion, Bukarest, 1973.

Sütő András neve néhány éve lett népszerű olvasóközönségünk körében. Az *Anyám könnyű álmot ígér* írója ma egyike a legismertebbeknek, és nemcsak szűkebb hazájában, Erdélyben.

Nemrég jelent meg *Istenek és falovacskák* c. könyve. A kötetben található írásokat így jelzi: esszék, újabb úti tündéresetek. Kezdhetnénk az új mű méltatását e felől a műfaji meghatározás felől, sokkal izgalmasabbnak tartjuk azonban, ha a könyv közepe felé található írói beszélgetés címével indítunk.

Mi dolgunk a világon? — teszi fel az írónak Hajdú Győző a kérdést. A kérdés általános érvényű, koron és tájakon át ível, öregek és fiatalok, munkások és értelmiségiek száján hangzik fel minden időben. S keresték is rá a feleletet, mert nincs ember, nincs művész, akit ez ne érdekelne. Hogy csak nagy írókat idézzünk: Vörösmarty, Petőfi, Madách, Goethe és Tolsztoj, József Attila és Majakovszkij, de még sokan mások is megfogalmazták és fogalmazzák a létünk értelmét kutató, vallató kérdéseket.

Ebben az esetben íróról, művészről van szó, tehát a válasz is izgalmas: »... mert valahányszor fehér papír elé ülünk, annyiszor vizsgálunk és felelünk arra, hogy mi dolgunk a világon?«... Így kérdez Hajdú Győző, és a felelet rá:

«... úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk.»

És érezzük a könyvből, hogy Sütő András következetes hűséggel vallja: szülőföldünk csak egy van, de iránta rengeteg a kötelességünk. Ezzel a kötettel is adósságot kíván törleszteni, amikor a közelmúlt emlékeit idézi Tamási Áronnal kapcsolatban, akit mesterének vall, de akit nem utánoz a szó egyszerű értelmében, hanem akinek írói útján halad tovább, helyesebben tovább építi egy megváltozott szabadabb világban, szocialista emberséggel, humanista hitvallással, újból elkötelezve magát az irányzatos irodalomnak.

Amit az *Arcképvázlatok* első fejezetében Tamásiról elmond, az rá is ugyanúgy illik: »... azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne... Szembenézni az új